

JACEK BACZAK

Egy éjszakai ügyeletes feljegyzései

„Azzal fogsz szolgálni, hogy
Hordozod, megmosdatod, takarítasz, meghallgatod,
És nap mint nap felismered saját bűnödöt,
Míg el nem ismered, hogy nem érdemelsz semmi többet.”
(Czeslaw Milosz: Máshol történtek)

A színe előtt éltem

Részlet a szerző *Zapiski z nocnych dyzurów* (Znak, 1995, Krakkó) című kötetéből. Fiatal lengyel író, három évig dolgozott ápolóként egy idősök otthonában. Itt készített „feljegyzéseiből”, valamint rajzaiból álló első kötete Jan Btoriski utószavával jelent meg.

Amikor reggelente leléptem az ágyról, felvettem a cipőmet és kiléptem a konyhó küszöbén — szemtől szemben álltam vele. Vízet húztam a kútból, begyűjtöttem a kályhába, kinyitottam a spalettákat. Kenyeret szeltem, teát főztem, üldögéltem egy darabig, és csak ezt néztem. Amikor fát vágtam és kiegyenesedtem, hogy megpihenjek, térdemre támaszkodva néztem, miként változtatja színét a felkelő nap fényében. Amikor az erdőt jártam, a fák között láttam körvonalait. Hatalmas volt és mozdulatlan. És nagyon egyenes. Olykor felmásztam a konyhó előtti öreg fára, és ágai közt üldögélve próbáltam betelni látásával. Mozdulatlanul, a szélben egy rövid kabátba burkolózva csak a levelek halk zizegését, és a nap rajtuk villogzó kis foltjait érzékeltem. Este, amikor a bizonyosságban minden teljessé, telítetté, kifejezővé és súlyossá vált, a konyhó falának támasztott fekete padon üldögéltem. Lassan körülvelt a hideg és a szürkesség.

Változatlanul ugyanúgy állt. Sziklás volt, havas szurdokkal, csúcsa meg-megmozdult a szélben, mélyen beleszántva a felhők síkjába.

A nagy hegy nyugodt tekintetében éltem, és hittem, ha csodálom körvonalait és nem felejttem — megértem majd, hogy nélkülem nem létezik. Hogy egyik vagyunk.

A második éjszaka

Ha sokáig nem vagy ügyeletes éjszaka, és néhány hetes szünet után térsz vissza, újra kell tanulnod a folyosók és szobák minden éjszakai nesztét. Mintha újraolvasnál egy már elfeledett könyvet — amikor hallod, ahogy az ötösben tompán a falnak veri fejét a vitustáncot járó férfi, hallod az őszes öregember kiabálását és jajgatását az egyesből, az ágyak melletti székekre helyezett kacsák és ágytálak

fémes koppanását, a rövid vízcsobogást a mosdónál. A folyosón állva a nyikorgó ajtók hangjából felismered, ki jön ki a szobából. Kiosztod még a teát, megigazítod a lecsúszott pokrócokat, visszatérsz az íróasztali lámpa fényének meleg ívébe.

Véded magad a csöndtől és a sötétségtől. A széltől és a szobákban alvók álmaitól. Az öntudat szorításától, mely, mintegy bizonytalanul önmagában, kezdi elveszíteni az ellenőrzést az ösvények felett, melyeken halad. Védekezel, mert a hosszú, éjszakai csönd számodra nyugtalanságot, valami ismeretlent jelent. Azt jelenti, hogy túl élesen látod saját fájdalmadat, gyengeségedet és öntudatodat. Ám mégis várod a csönd e hosszú óráit, amikor olyan dolgokat és illatokat idézhetsz fel, melyekről már el is felejtetted, hogy benned élnek.

És mélyen rejtett képeket látsz, melyek most ömlenek a papírra, s holnap már nem léteznek.

* * *

Hirtelen beszűkült, behatárolódott a világuk. Ezért fontos a hatosban fekvő idős asszonynak, hogyan fekszik a törülköző, milyen magasan van a fejtámla, az ablakmélyedéstől hány centire van elhúzva a függöny.

Hogy a belső spaletta teljesen ki van-e nyitva, hogy valóban hozzáér-e a falhoz. Ezek a részletek olyan jelentőségű dolgokká nőnek, melyek döntően meghatározzák ennek a világnak a harmóniáját. Ha valami nem úgy van, hívnak a csengővel, és a gesztikulációkból kikövetkeztetem, mit kell megigazítani. Az az idős asszony néhány éve az ablakkal szemben fekszik, és az a pár centiméter, amit eltakar a zsalu, korlátozza a kilátását az égre és a felhőkre. Korlátozza azt a felhődarabkát, amit nap mint nap nézeget. E szürkés-kék üvegablak mögül ereszkedik le rá az álom köpönyege. Belelopózik, hogy beteljesítse a hallgatás szentségét rég nem látott kertjeiben, virágágyaiban, mezőin és ösvényein. Hogy körmenetben haladjon a bölcs ősszel.

A harmadik éjszaka

Gyakran mentek el virradatkor. Hideg és merev testeket hagytak maguk után, melyeket reggel a prospektóriumba vittünk. Testeket, amikkel szemben büntudatom volt, amikhez gyakran beszéltem sutogva, míg lemostam őket a halottasházban. De idegenségüket is éreztem. Felkötöttem az állukat, lezártam a szemhéjukat, fehér lepedővel takartam le ezeket a hirtelen kisimult arcokat. Rájuk húztam a nadrágot, begomboltam az inget mellkasukon, melyből időnként még rövid hörgéssel távozott a maradék levegő. Bebugyoláltam a testeket, mígnem olyan csomagokká, málhákká váltak, melyek készen álltak arra, hogy a föld torkába vessék őket, hogy elvi-

seljék a nagy, soha véget nem érő átalakulást. Amiben én is egy pont voltam.

Voltak, akik néhány éjszakán át kiáltoztak, hogy aztán a következően elnémuljanak, mások csendben elaludtak egy ebéd után. S amikor bementünk, hogy tisztába tegyük őket, átültessük a székre, már egy megboldogultat tartottunk a karunkban.

Hirtelen, hangtalanul haltak meg, akár az ellobbanó gyertya. Legelőször az ágyat, majd a polcot, összeszedtem az ételmaradékokat, imakönyveket, cukorkás papírokat, szentképeket, papucsot, fésűt — s ha a család nem kérte ezeket, lementem a pincébe, és néztem, ahogy a kályha tüze elnyeli mindazt, ami oly sokat mondott róluk. Néha csak egy megkopott, gyűrött fényképet tartottam meg, amit megőriztem. És gyakran hónapokkal később bukkantam rá a papírok között. Egy udvart nézegettem, a faház előtti padra ültetett családot, mosolyokat, a lábuknál heverő kutyát, háttérben körtefát. A világnak ezek az általuk látott és emlékezetükben őrzött részletei már nem léteztek, bár talán még állt az a fa és állt az a ház. Miközben a papírdarabot néztem elmerülve, szerettem volna ezt megérteni.

A negyedik éjszaka

Mozdulatlanul álltam az ajtó előtt a folyosó félhomályában, az éjszaka neszeit hallgatva. A távollevőkkel való beszélgetést. A panaszkodást és jajgatást. A hangos nyögéseket, ahogy a vizelet a hordozható, műanyag éjjelikbe csorgott. Az ügyetlen, lassú csoszogás hangját az ágy felé. A halk sírásét. Különös, megkurtított, és az emlékezetben összekavarodott imádságokét. A panaszkodás hangját, hogy újra meglopták. Leányaik és fiaik hívását.

Megmerevedve, mozdulatlanul álltam az ajtó előtt. A folyosón csend honolt. A lámpa megvilágította az ajtók két sorát. Majd a bennem lassan növekedő csöndben elindultam az ügyeleti szoba irányába.

* * *

Éjjel hideg levegő szökött be a résnyire nyitott ablakokon. Úgy tűnt, mindennek megnőtt és megváltozott a jelentősége. Úgy láttszott, minden a mélybe, a bizonyosság megsemmisítésére törekszik. A vizesvödrökben az élet parányi részecskéi oszlottak szét a habokban.

A nők félrebeszéltek, magukban morfondíroztak, ahogy egyre közeledett az utolsó óra. Úgy tűnt, a dolgok belülről mennek tönkre. Felbomlanak a sűrű penészfoltok, a repedések hálója a szélben megrezdülő hamu alatt. A szél jeges leheletében.

Az ember magába merült. Nyomába eredt minden gondolatnak. Ábrándképet alkotott minden emlékből, melyen megállapodott a tekintet. Előbányászta a mélyből az elfeledett szálakat, és átadta ma-

gát az illatoknak. A csönd fensőbbeségek működése volt ez, mely minden ujmozdítást Demiurgosz mozdulatává erősített. E mozdulatot követve meg lehetett állni a folyosó közepén és bele lehetett kezdeni a nem létező világ részletének leírásába. Hogy aztán megszakítsuk az elbeszélést egy kép részletének kedvéért, mely az utcai lámpa piszkos-narancs fényével megvilágított ablakon túli ködből tűnt elő. És addig nézzük a természetellenes fénylő ködöt, míg el nem fog a félelem.

Érezni lehetett a dolgok jelentésének mindenre rátapadó, feszült, homályos burkát. Érezhető volt, hogy vékony hártája mögött ott van — jóval erősebben, mint gondolnánk — a csönd, a sötétség, a mozdulatlanság és a hideg. Érezhető és nyilvánvaló volt. A gondolat meg-megcsúszott e burkon elámulva a mögötte rejlő fenyegető mozdulatlanságtól.

Az ötödik éjszaka

Ma meghalt Kasia. Amikor hajnalban, öt óra előtt átpelenkáztam, nehezen lélegzett, mint mindig, de szeme mozdulatlan volt, valahová a távolba nézett. Nem suttogott semmit, nem akart semmit. Hat előtt meghalt. Amikor rágyújtottam és lassan az öltöző felé mentem, megértettem, mit akart az éjjel.

Percenként kopogott az ágy rácsán. Halkan felkiáltott, amikor bejöttem. Amikor az ágyánál álltam, úgy tűnt, mutatni akart valamit, de mintha ebben ő maga is bizonytalan lenne.

Tenyérével végigsimította a takarót, a párnát, a polcot. Megnéztem, száraz-e, jól fekszik-e, van-e teája, keze ügyében van-e a járókeret, úgy van-e a párnája, ahogy szereti. Minden rendben volt. Am mégis akart valamit.

Leültem az ágyra, kezét a kezembe vettem. Mozdulatlanul feküdt, már nyugodtabban, félig lehunytt szemmel. Pár perc múlva elmentem, s amikor hívott — visszamentem, és újra leültem.

Reggel megértettem, hogy a félelem volt ez. Nem akart egyedül lenni. Nem akart csendben, észrevétlenül meghalni a mások nehéz levegőjével telt sötét szobában.

Ott maradt az üres ágy. S habár nemsokára egy másik idős asszony feküdt benne, sokáig így hívtuk: Kasia ágya.

A hatodik éjszaka

Beléptem a pince csöndjébe és mozdulatlanságába. Átjárt a hideg, míg meg akartam nézni a vásznakon ábrázolt nagy tereket. Tágas, hatalmas síkokat láttam, melyeken gyorsan suhantak át a felhők árnyai. Más volt a fény, mint a völgyekben. Monoton síkságok a mozgalmas, nyugtalanul túlcsoportuló ég alatt. Fekete hegyek lakatlan völgyekkel, és mozdulatlan, ezüst tükrű tavakkal.

Eltévedtem ezekben a mesterséges világokban. A kövek és a hó

közötti pocsolyákban visszaverődő felhők nézegetésébe zárkóztam. Elidőztem a festék repedésein, érdességén. A feszültség és szomorúság akkor jelentkezett, amikor visszatértem a forráshoz, az őszi erdőkhöz és az éghez. A magas, zöld fűben kitaposott, éles és hideg fényű ösvényekhez.

A képzelet terhe változó volt. A közönséges szavak és gesztusok csak a jelzés kísérletei, falai, pontjai voltak. Amikor ezeken túlhaladtál, meghatározhatatlan és jelentéktelen képekkel teli mélység fölötti válaszüthöz érkeztél. Fontosak lettek a levegőben táncoló porszemek. A démokritoszi felfedezéshez hasonlóan az atom abszolút értéket nyert. Az így látott térnek kellett a vászonra kerülnie. Lehet, hogy közel állt ez a Zen híveihez. A Zen, ha egyáltalán vallás, a csend vallása.

Az ablak melletti álldogálásé.

A homok pergetéséé.

Az ébresztőóra kikapcsolásáé.

A kenyér ízleléséé.

A föld illatának belélegzéséé.

Az összemázolt vászon melletti álldogálásé.

A hetedik éjszaka

Az ablakból figyeltem, milyen hanyagul áll és cigarettázik a temetkezési vállalat dolgozója. Koszos farmerben, sötét arccal, izomkolosszus vállakkal. Elvette a fekete limuzin sofőrjétől a reklámszatyrot, amelyben a ruhák voltak, és bement a hullaházba.

Lassan, a meleg vízsugárban szinte automatikusan mosogatva a tányérokat, ezekre az emberekre gondoltam, akik felbukkantak a halál után. Befejeztem. Elzártam a csapot, letöröltem a tűzhelylapot és a kezemet. Kinéztem az ablakon. Ott állt a hullaház ajtaja előtt és cigarettázott. Kivette a szatyorból a kesztyűjét, elnyomta a csikket, orrára és szájára maszkot tett. Visszament az épületbe.

Egy darabig még az ajtó fehér derékszögét néztem.

Elfordultam az ablaktól, fogtam egy kést és leszaladtam. Kinyitottam a hullaház ajtaját és becsuktam magam mögött. A tucatnyi légy zümmögésétől, az izomkolosszus káromkodásától és a bomló test bűzétől megtorpantam.

A cipőt bevágtam a sarkánál, hogy fel tudjuk húzni a lábára. Segítettem két részre hasítani a zakót, és kétoldaltól a karjaira húzni. Csak látszatra öltöztettük fel a holttestet, felületesen. Másképp nem lehetett. A test helyenként kezdett félfolyóssá válni. Minden hirtelen mozdulatra meghatározatlan, meleg, sűrű folyadék ömlött a felpuffadt arcból. Stefan holtteste már régóta feküdt, kint harmincfokos hőség volt, a temetkezési vállalattól meg későn jöttek.

Hirtelen szimpátiát kezdtem érezni az izompacsirta iránt. Ahogy elnéztem, amint a feje és válla körül dongó rengeteg légy

között, izzadt homlokkal küzd a holttest tehetetlenségével, olyan érzésem volt, hogy egy elemekkel viaskodó embert látok. És nem tévedtem.

Stefan nem valaki volt. Valamivé vált. Képtelen voltam ezt meghatározni, de teljesen világosan éreztem, hogy pontosan így van. Ahogy erre az alig mozgó arcra néztem, mely már nem is arc volt, pontosan és határozottan éreztem ezt.

Elementek a koporsóval.

Kitakarítottam a hullaházat, feltöröltem a nedves foltokat, rovarirtót fújtam a legyekre és kisöpörtem.

A következő napokban idegenül éreztem magam. És rájöttem, micsoda üres és néma mélység van az „idegenség” szó alatt. A félelemre, és a körülöttem lévő mozgó, élő anyagra gondoltam.

A nyolcadik éjszaka

Róza számára megállt az idő. Egy mitikus korszakban élt, amikor Agnieszkával sétálni járt, rózsafüzéren, imaórákon találkoztak a templomban. Csak az evés volt reális dolog.

Felélénkült, amikor etettem, és akkor az arcom Agnieszka arca volt. Két kanál étel között, kérlelő arckifejezéssel, alig érthetően suttozta a nevét.

Marysia és Ania egyedül evett mellette. Egyszerű asszonyok voltak, akiknek egykor az ebéd, takarítás, mosás mérte ki az idejét. Most nap mint nap, órákon át simítgatták a lepedő redőit, igazgatták a párnákat, hajtogatták a pokrócokat. Marysia, a mosásról motyogva valamit, sokszor kezdte határozott mozdulatokkal leszedni a párnahuzatot. Később visszahúztuk, amikor fáradtan elaludt. Ania a padlót, a polcokat, az ablakot sikálta. Ha nem volt víz, fogta az étkezésről maradt teát, kiöntötte, és térden csúszva törölte fel a padlót. Amikor összeszedtem az edényeket, kipirult arccal, büszkén mosolygott. Néha, az ablaknál üldögélve eszébe jutott, hogy feltétlenül el kell mennie a gyerekekért, hogy ne álldogáljanak egyedül az iskola előtt.

Ezidőtájt már a gyerekeinek is voltak gyerekeik, és unokáik születését várták.

* * *

Nagy képnek kellett lennie. Minden alkalommal lementem a hullaházba és sietve rajzoltam. Otthon kiigazítottam a vázlatokat. Felírtam a kezdőbetűket, az életkort, valamint azt, hogy a halál beállta után hány órával készítettem a rajzot. Majd beragasztottam a sorba a következő rajzot, a nagy vakrámára, óvatosan, hogy ne maszatoljam szét az előző vázlatok grafitporát. Néhány

rajz után az egész sort átfújtam fixálóval. Fixáltam a leszálló port. Az első felragasztott portrékon vastag, sötét réteg volt. A későbbiekben egyre kevesebb. Mintha a homályból emelkedtek volna az alapul szolgáló vászon éles fehérségébe.

Nem tudtam pontosan, miért csinálom ezt. Olykor, amikor néhány nap múlva lementem a hullaházba, hirtelen megálltam, mintha egy pillanatra megérteném, minek a vonásait akarom valójában lerajzolni.

Lementem a lépcsőn, kinyitottam a fehér ajtót, másik kezemben a ceruzát és a papírt tartva.

A kilencedik éjszaka

Hajnali három óra volt. Gretyt hallgattam. Csak mondta maga elé, monoton hangon. Egy élet töredékei tértek vissza a zavarodott beszédben. Összekevert idők és beszélgetések, események, melyeket látott, és amelyekről az ismerősök beszéltek, az élet, ami úgy megtört — minden visszatért a fáradt szellemhez, visszatért a tudat peremére, akár az óceán szüntelen, nyugodtan csapkodó hullámai. Változatlanul, amióta csak óceán és homok létezik.

Az idő és a szellem. Talán mindez csak az illúzió szülötte volt, az önmagunkról, másokról és a világról való illúzió láncolata, benyomások, állapotok, szavak, gesztusok és érintések összege — egy nem valóságos szalag, melyet lehet vágni, összeragasztani, megállítani, továbbengedni, visszatekerni, más szalagokkal keverni. A belső világ bonyolultabb volt a valóságosnál. Egyáltalán nem illett hozzá, habár abból merítkezett. Saját, ismeretlen vágányokon futott. Az állomásokat a tények, emlékek és feltételezések között tévelygő véletlenekkel szórta tele a szellem.

Mi zajlott e szemek, e ráncos homlok mögött? Miféle világok haltak meg, lassan szétomolva?

Ránéztem, és az, ami olyan fontosnak és olyannyira az enyémenek tűnt, oly elvehetetlennek — az analizálás, az értékelés és a következtetés képessége — megszűnt létezni. Oly büszkén a dolgokat és problémákat kutató szellememre láttam, amint az lassan és visszahozhatatlanul tűnik el körülöttem. Csak a lét bizonytalan, félálomban lévő, félig öntudatlan állapota maradt meg. A saját világuk, a tudat, az emlékezet önmagába zárulása, egészen a nyugtalansággal és rettegéssel teli sötét üregbe való visszahúzó-dásig. Az éhség, a fájdalom érzéséig, egy-két szó artikulálásáig. Az emlékek és víziók törmelékének szabad és büntetlen áramlása az elmén keresztül. Olykor csak a mellkasukból éjjel feltörő pár perces kiáltás.

Éles Márta fordítása